

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: η επίδραση της αυτό-εξυπηρετικής μεροληψίας (self-serving bias)

Αντώνης Δ. Παπαοικονόμου

paraoiko@sch.gr

Εκπαιδευτικός ΠΕ06-09,
Μεταδιδακτορικός Ερευνητικός Εταίρος ΑΠΘ,
Ειδικός Επιστήμων (ΠΔ/407) Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Περίληψη. Η παρούσα εργασία αναφέρεται σε μία έρευνα που εκπονήθηκε την άνοιξη του 2015 και αφορούσε τη στάση των Ελλήνων εκπαιδευτικών απέναντι στην οικονομική κρίση που μαστίζει την Ελλάδα τα τελευταία 6 χρόνια. Ως θεωρητικό πλαίσιο χρησιμοποιήθηκε η θεωρία της αυτό-εξυπηρετικής μεροληψίας (self-serving bias) σύμφωνα με την οποία τα άτομα για να προστατέψουν την αυτοεκτίμηση τους πολλές φορές αποδίδουν την αποτυχία τους ως άτομα αλλά και ως κοινωνικό σύνολο σε εξωτερικούς παράγοντες και την επιτυχία τους σε προσωπική προσπάθεια. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι παρόλο που η μεγάλη πλειοψηφία των εκπαιδευτικών θεωρεί τη συσσώρευση χρέους εκ μέρους της Ελληνικής πολιτείας και των νοικοκυριών ως την κύρια αιτία της κρίσης υπάρχουν φωνές που θεωρούν ως κύριους υπεύθυνους τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και άδηλα κέντρα αποφάσεων που δημιούργησαν μία ψευδή φημολογία με σκοπό την εκδήλωση αναταραχής για ίδιον όφελος. Τέλος σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν και ανάμεσα στα φύλα των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα.

Λέξεις κλειδιά: αυτό-εξυπηρετική μεροληψία, εκπαιδευτικός, ελληνική οικονομική κρίση

Εισαγωγή

Αφετηρία της παρούσας έρευνας αποτέλεσε η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, η οποία ξεκίνησε το 2010 και συνεχίζει να συγκλονίζει τα θεμέλια του ελληνικού κοινωνικού και οικονομικού συστήματος. Ο κύριος σκοπός της έρευνας είναι η μελέτη του αντίκτυπου της κρίσης στις απόψεις των Ελλήνων εκπαιδευτικών για τους λόγους ύπαρξης της. Στις μέρες μας είναι συνολικά αποδεκτό ότι το συμπεριφορικό μοντέλο που εστιάζει σχεδόν αποκλειστικά σε μετρήσιμες εκφράσεις της φανεράς συμπεριφοράς όπως βαθμοί μαθητών, αριθμός συνταξιοδοτήσεων κλπ. αποτελεί ένα ξεπερασμένο παράδειγμα (Kuhn, 1962) στην κοινωνική έρευνα. Η ανθρώπινη συμπεριφορά έχει μία «εσωτερική πλευρά» όχι άμεσα ορατή στον επιστημονικό παρατηρητή. Η αποδοχή όμως αυτής της υπόθεσης δεν σημαίνει ότι κάποιος απορρίπτει την πιθανότητα αυτή η εσωτερική πλευρά της ανθρώπινης συμπεριφοράς να μπορεί να μελετηθεί με επιστημονικές και αξιόπιστες μεθόδους. Η προσέγγιση της εξήγησης των κοινωνικών φαινομένων υπό το πρίσμα αυτό-εξυπηρετικών μεροληψιών βασίζεται στο γεγονός ότι οι δρώντες ερμηνεύουν την κατάσταση διαφορετικά,

ακόμη και αν οι περιστάσεις είναι αντικειμενικά ίδιες. Ταυτόχρονα οι υποστηρικτές της προσέγγισης αυτής επιμένουν ότι οι διαφορετικοί αυτοί «ορισμοί της περίπτωσης» μπορούν να μελετηθούν με επιστημονικές μεθόδους, ανακαλύπτοντας τις λανθάνουσες (latent) απόψεις των δρώντων, όταν αυτοί αντιμετωπίζουν περιστάσεις στις οποίες πρέπει να αντιδράσουν. Το θεωρητικό πλαίσιο της προσέγγισης της αυτό-εξυπηρετικής μεροληψίας θεωρήθηκε το πλέον κατάλληλο για την υποστήριξη της παρούσας έρευνας.

Θεωρητικό πλαίσιο

Η καταστροφική κατάσταση των οικονομικών του ελληνικού κράτους προκάλεσε την άνοιξη του 2010 την αρχή της οικονομικής κρίσης η οποία γρήγορα επεκτάθηκε και σε άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης όπως την Ιταλία και την Ισπανία. Η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που επίσημα ζήτησε τη βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ελλάδα συχνά καλείται ο αδύναμος κρίκος στην αλυσίδα των υψηλά χρεωμένων χωρών του νότου. Το έλλειμμα είναι περίπου 5% του ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος ξεπερνά το 190% του ΑΕΠ, γεγονός που προκαλεί τεράστια προβλήματα στην αδύναμη οικονομία της Ελλάδας.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του κορυφαίου Γερμανού οικονομολόγου Hans-Werner Sinn, η Ελλάδα έλαβε μέχρι το τέλος του 2014 575 δις ευρώ με την Ελλάδα να επιδιώκει να είναι συνεπής στις υποχρεώσεις αποπληρωμής των δανείων ως τώρα (Sinn, 2012: 284). Ο ίδιος οικονομολόγος συνυπολογίζει στο ποσό όλες τις κατηγορίες οικονομικών συναλλαγών υπέρ της Ελλάδας: πιστώσεις, οικονομική βοήθεια, «κουρέματα δανείων» (haircuts), μείωση επιτοκίων, παρατάσεις αποπληρωμής δημόσιων χρεών, αγορά εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ελληνικών ομολόγων και συναλλαγές ανάμεσα στις κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών της ΕΕ που αφορούν την Ελλάδα.

Με την εισαγωγή του ευρώ, τα επιτόκια για τα δάνεια τα οποία η Ελλάδα και οι άλλες νότιο-ευρωπαϊκές χώρες έπρεπε να πληρώσουν στις κεφαλαιακές αγορές κατρακύλησαν δραματικά. Αυτές οι χώρες χρησιμοποίησαν και χρησιμοποιούν την ευκαιρία να πάρουν φθηνές πιστώσεις για επεκτατική οικονομική πολιτική και για αυτό το λόγο γρήγορα χρεωκόπησαν. Αυτή ήταν η αρχή της οικονομικής κρίσης. Όχι μόνο οι κυβερνήσεις αλλά και τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις χρησιμοποίησαν τα χαμηλά επιτόκια για να χρεωθούν περισσότερο και να εισαγάγουν περισσότερα καταναλωτικά αγαθά.

Το αποτέλεσμα ήταν η κρίση των κρατικών οικονομικών από τη μία πλευρά, και η χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας των χρεωμένων νότιο-ευρωπαϊκών χωρών στις διεθνείς αγορές μαζί με την αυξανόμενη ανισορροπία στο εμπορικό ισοζύγιο, από την άλλη. Με αυτόν τον τρόπο, με τα χαμηλά επιτόκια που προκλήθηκαν από το ευρώ, οι εισαγωγές των χωρών της νότιας Ευρώπης ουσιαστικά επιχορηγούνταν από τις οικονομικά δυνατές χώρες και ταυτόχρονα, οι εξαγωγές έγιναν λιγότερο ανταγωνιστικές (Delanty, 2000, 2010).

Τα δημόσια χρέη και ελλείματα είναι δείκτες αδύναμης κρατικής διακυβέρνησης και αναποτελεσματικής αναπτυξιακής ικανότητας του κράτους να υποστηρίξει μια ισορροπία ανάμεσα στα έσοδα και στα έξοδα του. Με αυτήν την έννοια η Ελλάδα είναι σύμφωνα με το Γερμανό οικονομολόγο Thilo Sarrazin «η χώρα με τη χειρότερη διακυβέρνηση της Ευρωζώνης» (the land with the worse governance in the Euro Zone). (Sarrazin, 2012: 348).

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα μεσαία στρώματα έχουν υποστεί τις μεγαλύτερες απώλειες και λόγω της υψηλότερης φορολογίας και λόγω των επιπλέον συνεισφορών (αλληλεγγύης, εργοδοτικές εισφορές κ.λπ.) οι οποίες επιβλήθηκαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις οι οποίες αποδείχθηκαν ανίκανες να επιβάλλουν μία φορολογική πολιτική δίκαιη με

αποτέλεσμα την παραμονή της φοροδιαφυγής. Παρόλα αυτά μεγάλα στρώματα του πληθυσμού επιμένουν στο ότι η ελληνική κρίση είναι κατασκευασμένη έξωθεν, από συγκεκριμένα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα με σκοπό τη δημιουργία τεχνητής κρίσης με απώτερο στόχο τον πλουτισμό και την αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος συγκεκριμένων ολιγαρχών (Τριανταφυλλίδου, Γρώπα & Κούκη, 2013).

Με τη συσσώρευση των δεδομένων για την ανθρώπινη συμπεριφορά από μεγάλης κλίμακας έρευνες τις δεκαετίες 40 και 50 στις ΗΠΑ, έγινε αναγκαίο να εξηγηθούν επαρκώς ένα πλήθος διαφορετικών και συχνά «ανώμαλων» ερευνητικών ευρημάτων. Το ότι οι άνθρωποι δεν αντιδρούν απλά στις περιστάσεις αλλά ανταποκρίνονται διαφορετικά ήταν ευρέως γνωστό πολύ καιρό πριν. Κοινωνικοί φιλόσοφοι σαν τον G.H. Mead εξήγησαν αυτό το γεγονός επιμένοντας ότι οι άνθρωποι ορίζουν ή ερμηνεύουν τις περιστάσεις διαφορετικά (Mead, 1932). Ο «ορισμός της περίπτωσης», ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο κάθε άτομο ερμηνεύει το ρόλο του και την περίπτωση στην οποία αλληλοεπιδρά έγινε ένα βασικό θέμα στις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις όπως στην εθνομεθοδολογία και στη συμβολική διαντίδραση, οι οποίες απορρίψαν το συμπεριφορισμό και την απλή σχέση ερεθίσματος και απόκρισης ως μια ακατάλληλη προσέγγιση μελέτης της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Είναι αλήθεια ότι τα άτομα στην ίδια «αντικειμενική» κατάσταση αξιολογούν πολύ διαφορετικά την περίπτωση. Έτσι, δύο άτομα που έχουν το ίδιο κοινωνικό status στην κοινωνία, π.χ. είναι και οι δύο πανεπιστημιακοί καθηγητές στο ίδιο τμήμα, μπορεί να αξιολογήσουν την κατάσταση τους πολύ διαφορετικά. Ο ένας μπορεί να είναι πολύ ικανοποιημένος με την κατάσταση του ενώ ο άλλος μπορεί να μην είναι, παρόλο που και οι δύο λαμβάνουν τις ίδιες υλικές και συμβολικές αμοιβές (το ίδιο εισόδημα και την ίδια κοινωνική αναγνώριση) που είναι συνυφασμένες με την ακαδημαϊκή τους θέση. Τέτοιες περιπτώσεις είναι πολύ κοινές στην κοινωνιολογία, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα άτομα «ορίζουν την περίπτωση» πολύ διαφορετικά παρόλο που τα αντικειμενικά δεδομένα είναι όμοια και πολλές φορές ταυτόσημα.

«Αλλά δεν αρκεί να αναφέρουμε αυτούς τους «ορισμούς της περίπτωσης»· είναι αναγκαίο επίσης να δίνουμε και εξηγήσεις για αυτούς», αναφέρει ο Robert Merton. Διότι, η κοινωνιολογία αναπτύσσεται, όπως και οι άλλες επιστήμες, μέσω της διαμόρφωσης εξηγητικών γενικεύσεων ευρείας κλίμακας (Merton, 1968). Οι θεωρητικές έννοιες είναι «τα δομικά στοιχεία» της θεωρίας· οδηγούν της εξήγηση των γεγονότων, από την μία πλευρά, και πρέπει να αναδιαμορφώνονται, από την άλλη, για να συσσωρεύουν νέα, «ανώμαλα» ή φαινομενικά ασυνεπή ευρήματα. Ένας μεγάλος αριθμός τέτοιων εννοιών έχουν κατηγοριοποιηθεί στην κοινωνιολογία και στην κοινωνική ψυχολογία και παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην κοινωνική έρευνα από τα τέλη της δεκαετίας του 30. Ανάμεσα τους, η έννοια της αυτό-εξυπηρετικής μεροληψίας (self-serving bias).

Υπάρχουν δύο είδη αυτό-εξυπηρετικών μεροληψιών: η αυτό-ενισχυτική μεροληψία, όπου αποδίδουμε τις επιτυχίες μας σε εσωτερικά αίτια, και η αυτό-προστατευτική μεροληψία, όπου αποδίδουμε τις αποτυχίες μας σε εξωτερικά αίτια. Μία αυτό-εξυπηρετική μεροληψία είναι κάθε γνωστική ή αντιληπτική διαδικασία που παραμορφώνεται από την ανάγκη να διατηρήσει το άτομο ή να αυξήσει την αυτοεκτίμηση του, ή την τάση να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του με έναν γενικά ευνοϊκό τρόπο. Είναι η αντίληψη ότι τα άτομα τείνουν να αποδίδουν την επιτυχία στις δικές τους ικανότητες και προσπάθειες, αλλά αποδίδουν την αποτυχία σε εξωτερικούς παράγοντες (Merton, 1968). Όταν τα άτομα απορρίπτουν την αξιοπιστία της αρνητικής ανατροφοδότησης, εστιάζονται στις δυνάμεις τους και στα επιτεύγματα τους αλλά παραβλέπουν τα λάθη τους και τις αποτυχίες τους. Αυτές όμως οι

γνωστικές τάσεις διαιωνίζουν τις αυταπάτες και τα λάθη, παρόλο που βοηθούν την ανάγκη του εαυτού για αυτοεκτίμηση. Για παράδειγμα, ένας σπουδαστής που αποδίδει έναν καλό βαθμό στην δική του διανοητική ικανότητα και καλή προετοιμασία αλλά αντίθετα αποδίδει έναν κακό βαθμό στην κακή διδασκαλία του δασκάλου του ή στα άδικα ερωτήματα της γραπτής δοκιμασίας παρουσιάζει αυτό-εξυπηρετική μεροληψία. Μελέτες έδειξαν ότι τέτοιες συμπεριφορές παρατηρούνται σε διάφορες περιστάσεις όπως στον εργασιακό χώρο, στις διαπροσωπικές σχέσεις, στα αθλήματα και στις αποφάσεις των καταναλωτών.

Γενικά, η έρευνα έχει δείξει ότι οι αυτό-ενισχυτικές μεροληψίες είναι περισσότερο συνηθισμένες από ό,τι οι αυτό-προστατευτικές (Merton, 1968). Αυτό έχει ως αιτία το ότι τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση έχουν την τάση να αποφεύγουν να προστατεύσουν τον εαυτό τους και να αποδώσουν τις αποτυχίες τους σε εξωτερικά αίτια. Εξάλλου, έχει παρατηρηθεί ότι ορισμένες φορές τα άτομα χρησιμοποιούν αυτό-εξυπηρετικές μεροληψίες προκαταβολικά: για παράδειγμα, κάποιος που προβλέπει ότι θα αποτύχει σε ένα συγκεκριμένο έργο αποδίδει δημόσια την αναμενόμενη αποτυχία του σε εξωτερικά αίτια.

Ο στόχος της έρευνας

Ο εκπαιδευτικός αποτελεί το πιο καθοριστικό παράγοντα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η καθημερινή επαφή του με τους μαθητές δημιουργεί όλες τις προϋποθέσεις μετάδοσης γνώσεων και προτύπων. Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο τη διερεύνηση των απόψεων των Ελλήνων εκπαιδευτικών αναφορικά με την οικονομική κρίση που πλήττει την Ελλάδα τα τελευταία 6 χρόνια. Τέθηκαν στους εκπαιδευτικούς τρεις ερωτήσεις σχετικά με τις αιτίες που κατά τη γνώμη τους οδήγησαν τη χώρα στο σημερινό κρίσιμο σημείο:

- Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα ήταν αποτέλεσμα της συσσώρευσης χρεών εκ μέρους του ελληνικού κράτους και των νοικοκυριών,
- Η οικονομική κρίση ήταν αποτέλεσμα της κακοδιαχείρισης εκ μέρους των θεσμών της ΕΕ και εν γένει της κακής πολιτικής εκ μέρους των Ευρωπαϊκών οργάνων διακυβέρνησης και,
- Όλη η υπόθεση της κρίσης ήταν αποτέλεσμα μιας «πλεκτάνης» εκ μέρους συγκεκριμένων και άδηλων κέντρων εξουσίας και αποφάσεων που είχαν ως στόχο την ψευδή φημολογία περί Ελληνικής πτώχευσης με απώτερο στόχο τον πλουτισμό τους.
- Επιμέρους ερωτήματα αφορούν την επίδραση συγκεκριμένων παραγόντων στις απαντήσεις όπως το φύλο, τα έτη προϋπηρεσίας και η ύπαρξη μεταπτυχιακών πρώτου ή δεύτερου επιπέδου (διδακτορικό). Η κύρια υπόθεση της παρούσας έρευνας είναι ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί ανήκουν σε αυτούς που πιστεύουν ότι το μεγαλύτερο μερίδιο σφάλματος δεν το έχουν οι ελληνικές κυβερνήσεις και τα νοικοκυριά αλλά αντίθετα είμαστε θύματα της Ευρωπαϊκής πολιτικής και των ξένων κέντρων αποφάσεων.

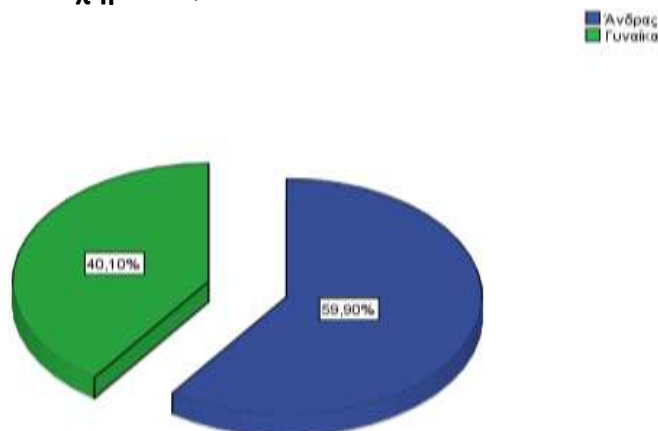
Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Για τη διερεύνηση του παραπάνω ζητήματος θεωρήθηκε ως καταλληλότερο εργαλείο η επισκόπηση (survey) που παρά τα όποια προβλήματα που προκαλεί, θεωρείται

πλεονεκτικότερο άλλων ερευνητικών εργαλείων προκειμένου να συμμετάσχουν στην έρευνα ένας μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών και των δυο βαθμίδων. Πληθυσμός της έρευνας ήταν οι εκπαιδευτικοί όλων των δημόσιων σχολείων της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Χρησιμοποιήθηκε τυχαία αναλογική δειγματοληψία κατά στρώματα (Heller, K. & Rosemann, R. 1974). Το ερωτηματολόγιο στηρίχθηκε σε έρευνα¹ που είχε προηγουμένως εκπονηθεί από το Μιχάλη Κελπανίδη και την Καλλιόπη Βруνιώτη σχετικά με την ευρωπαϊκή ταυτότητα των μαθητών του Ευρωπαϊκού σχολείου στο Λουξεμβούργο (Kelpanides, M. & Vrinoti, K., 2008). Συγκεντρώθηκαν 482 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια τα οποία αναλύθηκαν και καταχωρήθηκαν στο SPSS. Τα ερωτηματολόγια προέρχονταν κυρίως από σχολεία της Κεντρικής Μακεδονίας σε ποσοστό περίπου 41% (198), με τη Θράκη να συμμετέχει σε ποσοστό 19% (91), τη Θεσσαλία 11% (53), την Πελοπόννησο 10% (48) και την Στερεά Ελλάδα μαζί με την Αττική σε ποσοστό 19% (91). Η στρωματοποίηση του πληθυσμού έγινε με βάση την κατηγορία των εκπαιδευτικών κατά σχολική βαθμίδα (νηπιαγωγός, δάσκαλος και καθηγητής) και τον τόπο υπηρεσίας.

Συνολικά υπήρχε ποσοστό ανταπόκρισης 44%, το οποίο αποτελεί και το τελικό δείγμα. Το ποσοστό αυτό μπορεί να θεωρηθεί, σύμφωνα με τα διεθνή δεδομένα, αρκετά ικανοποιητικό για «έρευνες πεδίου» με ερωτηματολόγια (Ξωχέλλης, 1984; Παπαναούμ, 2003). Το γεγονός αυτό το ενισχύουν οι ιδιόρρυθμες ελληνικές συνθήκες, δηλαδή το γεγονός ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί διακατέχονται από ένα αίσθημα δυσπιστίας για κάθε είδους έρευνα (Ξωχέλλης, 1984). Γενικά όμως μπορεί να ειπωθεί ότι το δείγμα αποτελεί τυχαίο διαστρωματωμένο δείγμα (Κελπανίδης, 1999). Όσον αφορά το φύλο των εκπαιδευτικών η κατανομή έχει ως εξής:

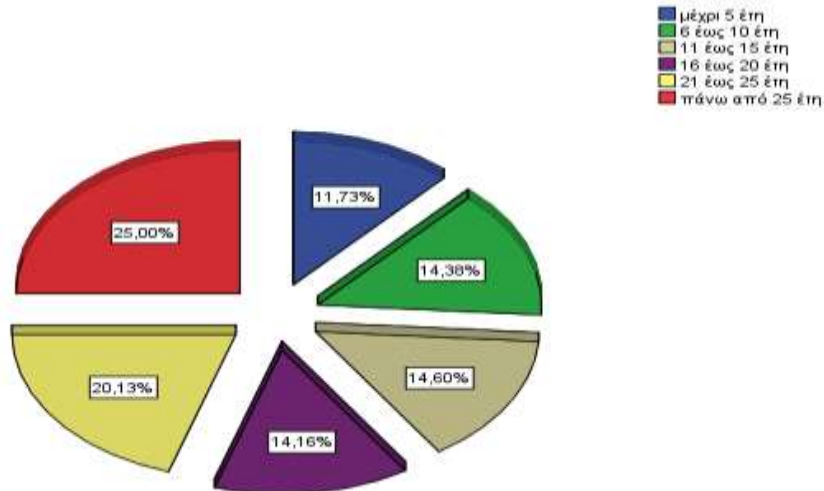
Σχήμα 1. Φύλο των εκπαιδευτικών

¹ Ο Μιχάλης Κελπανίδης και η Καλλιόπη Βруνιώτη διεξήγαγαν έρευνα στο Ευρωπαϊκό σχολείο στο Λουξεμβούργο το οποίο λόγω της πολύ-πολιτισμικότητας των μαθητών του παρέχει γόνιμο έδαφος διερεύνησης του βαθμού εσωτερίκευσης της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους λαούς της Βόρειας και της Νότιας Ευρώπης με τους πρώτους να έχουν την τάση θεωρούν τους εαυτούς τους περισσότερο «Ευρωπαίους» από ότι οι Νότιοι.

Όσον αφορά τα έτη προϋπηρεσίας των εκπαιδευτικών παρατηρούμε ότι υπάρχει μια υπεραντιπροσώπευση εκπαιδευτικών με πολλά χρόνια - περίπου το 59% έχουν πάνω από 16 χρόνια. Το ακόλουθο Γράφημα δείχνει αναλυτικά τα ποσοστά:

Σχήμα 2. Τα έτη προϋπηρεσίας των εκπαιδευτικών του δείγματος

Επίσης, όσον αφορά τις ειδικότητες των εκπαιδευτικών του δείγματος το 42,3% δηλαδή 186 υποκείμενα ήταν εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Δάσκαλοι και Νηπιαγωγοί) ενώ το 57,7% δηλαδή περίπου 254 υποκείμενα ήταν εκπαιδευτικοί Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (42 άτομα δεν θέλησαν να δηλώσουν βαθμίδα). Τέλος όσο αφορά την κατοχή ή όχι και άλλων πτυχίων πέρα από το πτυχίο διορισμού το 35% κατέχει μεταπτυχιακό ενώ 42 άτομα, το 8,7% κατέχουν διδακτορικό τίτλο. Από τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα αυτή το 50,4% κατείχε και άλλο τίτλο πέρα από το πτυχίο διορισμού.

Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Οι εκπαιδευτικοί καταρχάς ερωτήθηκαν για τους λόγους που κατά τη γνώμη τους οδηγήθηκε η Ελλάδα στην οικονομική κρίση. Είχαν τρεις επιλογές: α) κύριος φταίχτης είναι η συσσώρευση χρεών εκ μέρους του ελληνικού δημοσίου, β) καθοριστικός παράγοντας που οδήγησε την Ελλάδα στο χείλος της καταστροφής είναι η κακοδιαχείριση εκ μέρους των θεσμικών οργάνων της ΕΕ η οποία και οδήγησε αδύναμες οικονομικά χώρες στη χρεοκοπία και γ) κύριος παράγοντας ο οποίος οδήγησε τη χώρα στην οικονομική κρίση είναι η προσχεδιασμένη ψευδής φημολογία εκ μέρους κάποιων άδηλων κέντρων αποφάσεων για πτώχευση της Ελλάδας με απώτερο σκοπό την οικειοποίηση οικονομικού και πολιτικού οφέλους. Σε όλες τις ερωτήσεις της έρευνας πραγματοποιήθηκε έλεγχος χ² έχοντας ως ανεξάρτητες μεταβλητές το φύλο, τα έτη προϋπηρεσίας, η βαθμίδα της εκπαίδευσης στην οποία υπηρετούν οι εκπαιδευτικοί (Πρωτοβάθμια ή Δευτεροβάθμια) και την κατοχή μεταπτυχιακών τίτλων για την εύρεση στατιστικά σημαντικών σχέσεων ανάμεσα στις υποομάδες των εκπαιδευτικών.

Οι εκπαιδευτικοί είχαν τη δυνατότητα επιλογής περισσότερων του ενός λόγων που κατά τη γνώμη τους οδήγησαν τη χώρα στην οικονομική κρίση. Ο πίνακας παρακάτω δείχνει ότι, παρόλο που η μεγάλη πλειοψηφία θεωρεί τη συσσώρευση χρεών χωρίς τη δυνατότητα

αποπληρωμής τους ως το καθοριστικότερο παράγοντα της κρίσης, μεγάλες μερίδες με αξιόλογα ποσοστά θεωρούν και τους δύο άλλους λόγους ως σημαντικούς:

Πίνακας 1. Ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν την Ελλάδα στην οικονομική κρίση

	Αποτέλεσμα της συσσώρευσης χρέους	Αποτέλεσμα της κακοδιαχείρισης της ΕΕ	Αποτέλεσμα της ψευδούς φημολογίας περί πτώχευσης
Ναι	397 82,4%	154 32%	134 27,8%
Όχι	85 17,6%	328 68%	348 72,2%
Σύνολο	482	482	482

Σημαντική μεταβλητή της έρευνας, η οποία συνδέεται άμεσα με το σκεπτικό της είναι και η άποψη των εκπαιδευτικών για το κατά πόσο θεωρούν σωστή ή όχι την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΕ και στη ζώνη του ευρώ. Ο πίνακας παρακάτω με τα αποτελέσματα δείχνει ότι ένα ποσοστό της τάξης του 33% είτε δεν είναι σίγουρο είτε θεωρεί ότι ήταν λάθος. Το σημαντικό αυτό εύρημα μπορεί να δικαιολογήσει ως ένα βαθμό την αμφισβήτηση και την επιφυλακτική στάση μιας μεγάλης μερίδας των εκπαιδευτικών. Παρόλα αυτά η πλειοψηφία (67%) θεωρεί ότι η Ελλάδα ωφελήθηκε από την είσοδό της στην ΕΕ και στη ζώνη του ευρώ.

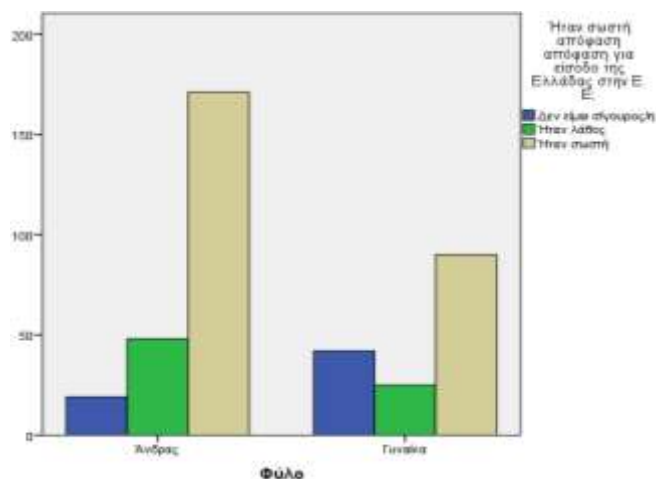
Πίνακας 2. Ήταν σωστή κατά τη γνώμη σου η είσοδος της Ελλάδας στην ΕΕ και στη ζώνη του ευρώ;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Πραγματικό ποσοστό
Δεν είμαι σίγουρος/η	67	13,9	14,5
Ήταν λάθος	85	17,6	18,4
Ήταν σωστή	309	64,1	67,0
Σύνολο	461	95,6	100,0
Missing	21	4,4	
Σύνολο	482	100,0	

Η επίδραση των ανεξάρτητων μεταβλητών ενδέχεται να δώσει σημαντικές πληροφορίες για τους παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές των εκπαιδευτικών. Καταρχάς εξετάστηκε η επίδραση του φύλου. Σύμφωνα με την ανάλυση στατιστικά σημαντικές διαφορές παρατηρήθηκαν στην ερώτηση που αφορούσε την κακοδιαχείριση των οργάνων της ΕΕ σχετικά με την Ελληνική κρίση: το 29,4% των ανδρών σε σύγκριση με το αντίστοιχο 37,8% των γυναικών πιστεύουν ότι η παραπάνω αιτία οδήγησε τη χώρα στο χείλος της καταστροφής ($\chi^2=342.809$, $df=1$, $p=0,000 < \alpha$). Στην άλλη ερώτηση που αφορούσε την ψευδή φημολογία ως καθοριστικό παράγοντα οι άνδρες με ποσοστό 30,6% τον προκρίνουν σε σύγκριση με το αντίστοιχο 23,2% των γυναικών ($\chi^2=202.888$, $df=1$, $p=0,002 < \alpha$). Τέλος,

ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι οι γυναίκες εκπαιδευτικοί σε ποσοστό 26,8% σε σύγκριση με το αντίστοιχο 8% των ανδρών δεν είναι σίγουρες για το αν η είσοδος της Ελλάδας στην ΕΕ και στην ευρωζώνη ήταν σωστή. Επιπλέον το 57,1% των γυναικών θεωρεί την είσοδο σωστή σε σύγκριση με το 71,8% των ανδρών. Το Γράφημα παρακάτω δείχνει παραστατικά το παραπάνω εύρημα:

Σχήμα 3. Συσχέτιση φύλου και άποψης για την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΕ.

$$\chi^2=324.768, df=2, p=0,001<a$$

Ο δεύτερος παράγοντας που εξετάστηκε ήταν τα χρόνια προϋπηρεσίας. Δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές για αυτή την ανεξάρτητη μεταβλητή εκτός από μία περίπτωση: παρατηρήθηκε διαφοροποίηση όσον αφορά την άποψη για την ορθότητα της εισόδου της Ελλάδας στην ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, οι παλιότεροι εκπαιδευτικοί – αυτοί δηλαδή που έχουν 11 με 20 χρόνια σε ποσοστό 21,7% θεωρούν τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΕ λάθος, ενώ και οι εκπαιδευτικοί με πάνω από 20 χρόνια έχουν την ίδια άποψη σε ποσοστό 19,4%. Οι νεότεροι κρατούν περισσότερες επιφυλάξεις και εκφράζουν αυτήν την επιφυλακτικότητα σε ποσοστό 22,6%

Πίνακας 3. Συσχέτιση χρόνων υπηρεσίας και άποψης για την ορθότητα της εισόδου της Ελλάδας στην ΕΕ

	Ήταν σωστή απόφαση για είσοδο της Ελλάδας στην Ε.Ε;			Σύνολο
	Δεν είμαι σίγουρος/η	Ήταν λάθος	Ήταν σωστή	
1 έως 10 χρόνια	26 22,6%	14 12,2%	75 65,2%	115 100,0%
11 έως 20 χρόνια	17 13,2%	28 21,7%	84 65,1%	129 100,0%
21 και πάνω	22 11,5%	37 19,4%	132 69,1%	191 100,0%
Σύνολο	65 14,9%	79 18,2%	291 66,9%	435 100,0%

($\chi^2=231.980, df=1, p=0,000<a$).

Όσον αφορά την τρίτη ανεξάρτητη μεταβλητή, αυτή της βαθμίδας στην οποία υπηρετούν οι εκπαιδευτικοί, από τους ερωτώμενους που συμφώνησαν με την άποψη ότι η οικονομική

κρίση είναι αποτέλεσμα της ψευδούς φημολογίας περί πτώχευσης το 61,3% ήταν εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ενώ οι υπόλοιποι (38,7%) εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας ($\chi^2=12.678$, $df=2$, $p=0,002$). Στις άλλες δύο περιπτώσεις τα αποτελέσματα γενικά συμπίπτουν με τους εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας να υπερτερούν (56,4% ότι ήταν αποτέλεσμα της κακοδιαχείρισης και 57,1% αποτέλεσμα της συσσώρευσης χρέους). Σε σχέση με την εισοδο της χώρας μας στην ΕΕ δεν παρουσιάστηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς με τη μεγάλη πλειοψηφία και των δύο ομάδων να τη θεωρεί σωστή (64,2% των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και το 66,8% των εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας).

Η τελευταία μεταβλητή η οποία εξετάστηκε ήταν αυτή της κατοχής μεταπτυχιακών τίτλων πρώτου και δεύτερου επιπέδου (διδακτορικό). Παρατηρήθηκαν ορισμένα ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Καταρχάς, οι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σε ποσοστό 36% πιστεύουν ότι η οικονομική κρίση στην Ελλάδα ήταν αποτέλεσμα της κακοδιαχείρισης εκ μέρους της ΕΕ σε σύγκριση με το αντίστοιχο 29,3% των εκπαιδευτικών που δεν κατείχαν τέτοιο τίτλο σπουδών ($\chi^2=326.980$, $df=2$, $p=0,001 < \alpha$). Παρόμοια αποτελέσματα παρατηρήθηκαν και στους κατόχους διδακτορικού τίτλου όπου το 45,2% θεωρεί ότι πάλι η ελληνική κρίση είναι αποτέλεσμα που προέρχεται από την κακή διαχείριση και τις κακές πολιτικές των οργάνων της ΕΕ και όχι τόσο από την συσσώρευση χρεών όπου ένα ποσοστό της τάξης του 76,2% έχει αυτή τη γνώμη σε σύγκριση με το αντίστοιχο 83,3% των εκπαιδευτικών που δεν κατέχουν τέτοιο τίτλο σπουδών. Τα υψηλότερα ποσοστά των κατόχων διδακτορικού τίτλου παρατηρούνται και στην τρίτη μεταβλητή που αφορά την ψευδή φημολογία περί πτώχευσης όπου το ποσοστό είναι 33,3% σε σύγκριση με το αντίστοιχο 27,2% των εκπαιδευτικών που δεν κατέχουν αυτό το τίτλο σπουδών. Παρόλα αυτά το 75,6% των εκπαιδευτικών με τέτοιο τίτλο πιστεύουν ότι ήταν σωστή η είσοδος της Ελλάδας στην ΕΕ συγκρινόμενοι με το αντίστοιχο 66,1% των υπολοίπων.

Συμπεράσματα

Η κύρια ιδέα της παρούσας εργασίας ήταν ότι οι οικονομικές κρίσεις όπως επίσης και οι κοινωνικές καταστροφές δεν επηρεάζουν τα άτομα άμεσα αλλά τα αποτελέσματα τους αποτελούν συνάρτηση κοινωνικών παραγόντων οι οποίοι εξαρτώνται από το κοινωνικό πλαίσιο της συγκεκριμένης κοινωνίας. Αποδεχόμαστε την άποψη των Ragnarsdóttir et al ότι ακόμη και μία δραστική μείωση στο βιοτικό επίπεδο δεν επηρεάζει την υποκειμενική αντίληψη και το θυμό αν τα άτομα πιστεύουν ότι η κρίση τους έχει επηρεάσει λιγότερο από ό, τι άλλα άτομα (Ragnarsdóttir, Bernburg & Olafsdóttir 2013: 16). Τα αποτελέσματα της έρευνας στο συγκεκριμένο δείγμα μας επιβεβαιώνουν την άποψη ότι σε γενικές γραμμές οι Έλληνες εκπαιδευτικοί επιρρίπτουν τις ευθύνες της οικονομικής κρίσης σε εσωτερικούς παράγοντες που είχαν ως αποτέλεσμα τη συσσώρευση χρέους το οποίο τελικά έγινε τόσο μεγάλο σε σχέση με το ΑΕΠ που δεν μπορούσε να ξεπληρωθεί (Τριανταφυλλίδου et al., 2013). Παρόλα αυτά όμως μία σημαντική μερίδα των εκπαιδευτικών θεωρεί υπεύθυνη την ΕΕ και τα θεσμικά της όργανα για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η χώρα. Μια μικρότερη ομάδα θεωρεί την κρίση κατασκευασμένη από ψεύτικες φημολογίες άδηλων κέντρων αποφάσεων που έχουν ως σκοπό το κέρδος εις βάρος εθνών και λαών.

Ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν ανάμεσα στα φύλα. Οι γυναίκες επιρρίπτουν τις ευθύνες περισσότερο στην ΕΕ και στα θεσμικά της όργανα ενώ αντίθετα οι άνδρες πιστεύουν περισσότερο σε θεωρίες συνωμοσίας από χρηματοοικονομικά κέντρα

αποφάσεων με άμεσο στόχο τον πλουτισμό τους. Εντύπωση προκαλεί επίσης η επιφυλακτικότητα των γυναικών απέναντι στην είσοδο της Ελλάδας στην ΕΕ. Εξετάστηκε επίσης η στάση των παλιότερων εκπαιδευτικών σε σχέση με τους νεότερους. Παρατηρήθηκε μία μικρή διαφοροποίηση των εκπαιδευτικών σε σχέση με την είσοδο της χώρας στην ΕΕ με τους παλιότερους να δείχνουν να τη θεωρούν λάθος σε μικρό ποσοστό όμως. Διαφοροποίηση παρατηρήθηκε και ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τους δευτεροβάθμιους να είναι περισσότερο βέβαιοι για την ύπαρξη άδηλων κέντρων εξουσίας τα οποία έχουν τη δύναμη να διαδίδουν ψευδείς ειδήσεις με στόχο τον πλουτισμό. Τέλος οι κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων, παρόλο που έχουν καλή γνώμη για την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΕ, δείχνουν μια τάση να θεωρούν τις πολιτικές της υπεύθυνες για την οικονομική κρίση γεγονός που μαζί με τα παραπάνω συμπεράσματα χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Γενικά πάντως η κύρια υπόθεση της έρευνας αυτής δεν επιβεβαιώνεται δεδομένου ότι οι εκπαιδευτικοί του δείγματος δεν χρησιμοποιούν τον αμυντικό μηχανισμό της αυτό-προστατευτικής μεροληψίας και δεν υποστηρίζουν, σε πλειοψηφία τουλάχιστον, την έξωθεν πρόκληση της ελληνικής κρίσης. Αυτό είναι σημάδι ειλικρίνειας και τάσης αναγνώρισης των λαθών που αδιαμφισβήτητα έγιναν όλα τα προηγούμενα χρόνια. Η μεγάλη αυτή αποδοχή των ευθυνών μπορεί να ενισχύσει και την κοινωνική συνοχή δεδομένου ότι μπορεί να αποτελέσει το κίνητρο για την κοινή προσπάθεια όλων με στόχο την ανατροπή της υπάρχουσας κατάστασης.

Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, μπορεί να προταθεί μία νέα υπόθεση μελλοντικής έρευνας σύμφωνα με την οποία κοινωνίες με υψηλή συνοχή και αλληλεγγύη είναι ικανές να αντέξουν μεγαλύτερες δυσκολίες χωρίς να καταρρεύσουν (Stark & Bainbridge, 1996), ενώ κοινωνίες με χαμηλά επίπεδα κοινωνικής συνοχής αντιμετωπίζουν μεγάλες αναταράξεις με κίνδυνο να καταρρεύσουν.

Αναφορές

- Delanty, G. (2000). *Citizenship in a Global Age: Society, culture and politics*. Buckingham: Open University Press.
- Delanty, G. (2010). *Επινοώντας την Ευρώπη: ιδέα, ταυτότητα, πραγματικότητα*. Αθήνα: Ασίνη.
- Heller, K., & Rosemann, R. (1974). *Planung und Auswertung empirischer Untersuchungen*. Stuttgart. Kelpanides, M., & Vrinoti, K., (2008). Europäische oder nationale Orientierung? Ein Vergleich der Einstellungen und des Verhaltens von Schülerinnen und Schülern aus den europäischen Mitgliedsländern an der Europaschule Luxemburg.. *Tertium Comparationis. Journal für International und Interkulturell Vergleichende Erziehungswissenschaft*, Vol. 14, Nr.1, S. 25-53.
- Kuhn, T. (2012). *The Structure of Scientific Revolutions. 50th anniversary*. University of Chicago Press
- Mead, G. (1932). *Mind, Self, and Society*. University of Michigan
- Merton, R. (1968). *Social Theory and Social Structure*, Free Press.
- Ragnarsdóttir, B., Bernburg, J., & Olafsdóttir, S. (2013). The Global Financial Crisis and Individual Distress: The Role of Subjective Comparisons after the Collapse of the Icelandic Economy. *Sociology*, 8.
- Sarrazin, T. (2012). Europa braucht den Euro nicht: Wie uns politisches Wunschdenken in die Krise geführt hat. Frankfurt, Der Hörverlag.
- Sinn, H.W (2012). *Die Target-Falle - Gefahren für unser Geld und unsere Kinder*. Hanser, Verlag.
- Stark, R., & Bainbridge, W. (1996). *Religion, Deviance and Social Control*. Routledge
- Κελπανίδης, Μ. (1999). *Μεθοδολογία της Παιδαγωγικής Έρευνας με Στοιχεία Στατιστικής*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κώδικας.

-
- Ξωχέλλη, Π. (1984). *Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Παπαναούμ, Ζ. (2003). *Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Τριανταφυλλίδου, Α., Γρώπα, Ρ., & Κούκη, Χ. (2013). *Ελληνική κρίση και Ευρωπαϊκή νεωτερικότητα – Συλλογικό*. Αθήνα: Κριτική.